

TALPRA-ÁLLÍTÁSOK.

I.

És mikor felköltek volna reggel az Azotusiak másodnap, imé Dágon az Ur szekrénye előtt, arczczal a földön fekszik vala és felvevék Dágont és helyreállították ötet. 1. Sám. 5, 3.

Van a magyar-földön egy csarnok, a melyben mi philosophusok vagy legalább azok lenni akarók véleményeinket, mint inkább vagy kevésbé kifaragott avagy csak vázolt szobrokat kiállítani szoktuk. A csarnok czíme: *Magyar Philosophiai Szemle*. Nos hát én is békura-kodtam oda egy szerény adalékkal, *A philosophia fordulta* című értekezéssel. Megtörténék azonban, a mire félig-meddig el voltam készülve: t. i. egy reggel azon ébredtem fel, hogy kiállítva volt néhány szobrocskám „arczczal a földön fekszik vala“, mint a Filisteusok Dágona. Hogy éppen „az Ur szekrénye (a frigy-láda) előtt“-e, következő elmékedéseimből fog kitűnni, melyekben műveimet talpra állítani, s egyúttal a döntő csapások erejét méregetni törekszem.

Az első csapás egyik kiállító társam részéről vala, hogy *Logikám*-nak, melyet egyébaránt dicsér, e gy hibája az, hogy lélektani alapon épült.

Ez minden okadás, minden magyarázat nélkül *ex tripode dictum* levén, méltán meglepett és gondolkodóba ejtett, hogy vajjon miben állhat a hibám? De aztán kérdésbe tevém azt is, hogy vajjon hiba-é?

Egy szerencsés — „csapás“-sal szemben — kapás — megmagyarázom németül: *Griff* — kisegített a bajból. — Kinyitám — irodalmi germanismussal: „felütém“ — Kant Logikáját s kitanulám belőle, hogy gáncsolóm nem az ujjából szopta szemrevetését, hanem egyenesen *Kant*-tól kölcsönözte, a ki azonban okát is adja állításának imigy:

„Némely logikus lélektan i elveket bocsát előre (vagy teszen fel). De ilyes elveket vinni bé a logikába szintoly képtelenség, mint az erkölctant az életből meríteni. Ha az elveket a lélektanból, azaz értelmünk vizsgálásából vennők, csak azt látnók, miképp foly a gondolkodás és miképp jár el a különbféle alanyi akadályok és feltételek között; ez tehát minket csak történetes törvények ismeretére vezetne. De a logikában nem történetes, hanem okvetetlenül érvényes szabályokról van szó; nem arról, hogy miképp gondolkozunk, hanem, hogy miképp kell gondolkoznunk. A logikában nem azt akarjuk tudni, hogy milyen és miképp gondolkodik az értelem és miképp járt el gondolkodásában eddigelé, hanem azt, hogy miképp kellene eljárnia gondolkodásában. Az értelemnek helyes, azaz maga magával megegyező használására kell hogy oktasson minket“.¹⁾

Alig tartom szükségesnek czáfolni az idézett érveket, már a mennyiben azok. Hiszen figyelmes, de elfogulatlan hallásukra vagy olvasásukra szintúgy szembe szökik belőlük a paralogismus. De mivel a nagy és méltán tisztelt philosophus tekintélye t. hallgatóim közül nem egyet megszédíthetne, elemzésöket nem mellőzhetem.

Elsőben is kétségbe vonom, hogy azok az adatok, a melyeket a logikusok tudományuk megalapítása végett a lélektanból vonnak, „elvek“ legyenek. A logikusok a lélektanból tényeket vesznek és nem elveket, a mik empirikus tudományban tulajdonkép nem is léteznek. Ezeket a tényeket, mint adatokat a logika maga számára se nem teremtheti, se nem költheti, tehát másunnan kell merítenie; és szellemi tényeket honnan egyebűnnen, mint egyedüli forrásukból:

¹⁾ Einige Logiker setzen in der Logik psychologische Principien voraus. Dergleichen Principien aber in die Logik zu bringen, ist eben so ungeheimt, als Moral vom Leben herzunehmen. Nähmen wir die Principien aus der Psychologie d. h. aus den Beobachtungen über unseren Verstand, so würden wir bloss sehen wie das Denken vor sich geht und wie est ist unter den mancherlei subjectiven Hindernissen und Bedingungen; dieses würde also zur Erkenntniss bloss zufälliger Gesetze führen. In der Logik ist aber die Frage nicht nach zufälligen sonder nach nothwendigen Regeln; nicht, wie wir denken, sondern wie wir denken sollen. Wir wollen in der Logik nicht wissen: wie der Verstand ist und denkt und wie er bisher im Denken verfahren ist, sondern: wie er im Denken verfahren sollte. Sie soll uns den richtigen d. h. mit sich übereinstimmenden Gebrauch des Verstandes lehren.

a psychológiából? Hol van itt a képtelenség (*absurditas, Unge-reimtheit*)?

De biz' abban sincs, ha a „morál“ az adatait — mert ismét nem „elveit“ — az élettől kölcsönzi. Ez is világos magában, de fokozza világát egy más hasonlat: „a logikusok gáncsolt eljárása oly képtelen, mintha a természettan az elveit a természetből merítené!“ Ily állításra mindenki — azt hiszem — vagy elszörnyűködnék, vagy nevetésre fakadna. A hasonlat tökéletesen talál, mert a dolog valósága az, hogy a természettan nem elveket, hanem tényeket szed a természet folyásából, s nyomukon maga készít belőlök elveket inductio útján s aztán szabályokat, melyek épp oly okvetetlenül érvényesek, mint bármely axioma és dedukált akár állítás, akár szabály. A nehézlés (*attractio*) elve oly szent és sérthetetlen a természettudós előtt, mint a *principium exclusi tertii*, és a *compositio virium*, az alkalmazásakor előfordulható akadályok és kikötések „ellenére“, szintoly biztos és szilárd szabály, mint a syllogismusnak bármely figurája.

De igazán képtelen (ungereimt) az az állítás, hogy a logika jobban tudja, miképp kelljen az értelemnek gondolkodni, mint maga a gondolkodó értelem! Mivel igazolja Logika uram a „jobbantudását“? és ha igazolni bírná, honnan venné törvényeinek parancsoló tekintélyét? Az a gyámoltalan logika, mely az értelemnek, a gondolkodásnak a szokástól, előítéletektől, érzésektől, indulatoktól, szenvedélyektől okozott tévedéseit utbaigazítani többnyire tehetetlen! Az elvont logika biztos és csalhatatlan tudomány! Legyen! De az egyénnek számtalanszor szintoly gyarló a logikája, mint az értelme.

Ha hát Kantnál jobb kezeze nincs bírálómnak, vádja nem fog ki rajtam, a ki egyebet nem tettem, hanem csak az eszme, képzet, fogalom ismertetését vettem át a lélektanból. Mi több: a königsbergi philosophus szint azt tette, és még bővebben, mint én. Idézett tiltakozása ellenére logikája bévezetésében hosszasan s részletesen értekezik a fogalmak tiszta és zavaros voltáról, a tudás és nem tudásról, a tudományok pedentériája- és galantériájáról, az ismeretek keletkezése- és tökéletességeiről. Ha ezek nem psychologiai tárgyak, hát nem tudom, mi a psychologia.

Sat prata biberunt, vezessük már másfelé a folyamot.

Én a philosophia fordultáról irt értekezésem II. fejezetében az

egonak bensőleg közvetlenül tapasztalt voltaképi (wesentlich) tulajdonságának állítottam és mutattam ki — hivatkozva minden ép eszű ember saját tapasztalatára — az azonosságot (*identitást*) mint eredeti eszmét, nem pedig alkotható, dedukálható vagy indukálható fogalmat, a melyet, ha más valamiben, még magunkon kívül más „én“ ben is, fellelünk vagy lelmi vélünk, léte csak ráviteles és csak következtethető.

Erre azt a megjegyzést teszi bírálóm: „ezt (t. i. hogy az én örökké azonos és állandó tevékenység) Brassai helyesen fejtegeti s az én-ből (bár nem látom mikép) vezeti le az azonosság eszméjét.“

Most már rajtam a sor nem látni bírálóm kifogásának sem okát, sem célját, sem fogalmazása helyességét, sem általában igazságos voltát és a következő megjegyzéseket állítom szembe vele:

Elsőben is, mint iménti expositiómból is kitetszik, az *identitást* teljességgel nem vezetem le se az „én“-ből, se valami egyébből. Hiszen az annyi volna, mintha ezt a tulajdonságot: a legkeményebb ásvány, a gyémántból akarnám kifejteni.

Tessék szoros értelemben venni, a gyémántból magából s nem a fogalmából, mint egy elemzett ítélet (*analyticum iudicium*) praedicatumát. Ma már a gyermek is, a kinek a gyémánt értelmezését a fülébe rágták, kifejtheti belőle a „legkeményebb“ praedicatumot, de az, a ki legelsőben állapította meg ezt a *syntheticum iudicium* ot: „a gyémánt a legkeményebb ásvány“, még nem bírta a gyémántnak adaequát fogalmát, hanem számtalan kísértmények által kellett egy új *specifica differentiával* gyarapítani értelmezését. Így vettem fel én az „én“ tökéletlen eszméjét, mint egy tény s kimerítettem vizsgálataimmal azt a második tényt, hogy az „én“ azonos és még hozzá azt is, hogy az abszolút azonos valaminek az „én“ az egyetlenegy példája és az igazi teljes identitásnak egyetlenegy képviselője. Eljárásom annál fogva se nem „fejtegetés“, se nem „levezetés“, nem is akart a lenni, és így másodszor annak, a mi nincs, a „miképjét“ kérdezni, rosszul fogalmazott követelés, a melyre, mint-hogy eljárásom eléadása alkalmat nem nyújtott, harmadszor, okát sem látom a kifogásnak.

Negyedszer: célját sem egyebet, mint netalán azt, hogy főlebb idézett értelmezése *prioritását* szándékozik bírálóm biztosítani vele. Ezt a célt abból is vélem következtethetni, hogy az öntudat phi-

losophiai tárgyalása történelmét vázolván, szövegében szerény adalékomat meg sem említi s nevemet agyonhallgatja. Azért ugyan össze nem vesszünk, mert én biz' a prioritást bár mint *hysteron proteron*, készséggel átengedem neki, sőt köszönettel tartozom kifogásaiért, mert talpra-állításaimban nem, ha új eszmét mondok, mert hiszen a Prédikátorként „semmi újság nincs a nap alatt,“ hanem ha néni méltatlanul elhanyagolt eszmét felbizgatok vagy elhomályosított igazságot deríthetek, bírálómnak tulajdonítom, mivel megjegyzéseivel alkalmat nyújtott és így Horatiusként *functus est vice cotis* (A. P. 304.)

Hanem eddigelé szellőztettem kifogásaival bé is végzi köszörűkő szerepét bírálóm.

A helyett a kifent kardét kezdi meg és erős vádak csapásaival sújtja szegény fejemet, a mi engem azonban nem recriminálásra készítet, hanem igenis kényszerít erélyes önvédelemre; ámbár megengedem, hogy sem az egyik, sem a másik a tudománynak igen nagy nyereségére nem szolgál, de hiszen a kicsiny is jobb a semminél.

Mindenesetre kérem, hallgassák meg a vádakát.

„*Brassai S.* — írja bírálóm — azt a tényt, hogy az én egyszer énnek, másszor másnak — egyszer egyszerűnek, másszor sokfélének tudja magát, helyesen látja, tudja, hogy ezen jelenségekről (az érzékletekről) közetlen tudatunk van s hogy bár azonosságot nekik csak rávitelesen tulajdonítunk, mégis, szoros és csaknem megkülönböztethetlen kapcsolatban és mintegy összeolvadva vannak énünk létevel. De mikép lehet az azonos én egyben azonos és mégis más, ezt nem fejtette meg. Sőt a 20. lapon mondottak után attól kell tartani, hogy téves útra tér megfejtése.¹⁾ Mert ha azt mondja, hogy Substantia et accidens olyforma viszonyban állanak egymáshoz, mint az „én“ és jelenségei, akkor az itt²⁾ fejtegetett nehézségek labirintusába téved el. Az én = én tényéből a jelenések változatosságát, mint accidenseket³⁾ logice nem lehet lehozni.“

Vádak ezek és nem csak vád, mert több és ott és abban is

¹⁾ „Nem fejtette meg“ és „megfejtése téves“ ellent mondanak egymásnak. A mi nincs, arról sem egyet sem mást nem *praedicálhatni* és a *principium contradictionis* alkalmazhatósága is megszűnik.

²⁾ Kérdem: hol? Mert hogy az „itt“ mire vonatkozik, nem tudom.

³⁾ „Változatosság mint accidensék“ szerintem nem correct kifejezés. *Conjunctio conjungit* stb.

van, a hová és a mibe talán nem szándékozott rejteni bírálóm. T. i. midőn megdicsér, hogy valamit „helyesen látok“ s a szövegben utána néztem, mit teszen fel rólam, hogy látok, Cleopatra jutott eszembe, a kinek egy kosár virágban vitték bé az áspist. Mert biz' én testileg kigyótól sem tartózkodnám annyira, mint szellemileg attól a — nem jellemzem — állítástól, hogy az „én“ maga is, más is — egyszerű is, sokféle is egyszerre. Hiszen ha ezt helyeslem, akkor valóban és méltán esem az alá a vád alá, a mi philosophusra háramolhatik: a következetlenségé alá. De az engem nem érhet, miután érhetőleg megmondtam, hogy az „én“-t és más“-t bár vékony és olykor csak nagyítóval látható, de éles határvonal választja el egymástól s philosophiai nézetemet az „én“ és „más“ — (a mi nem az üres és csupán negatív „nem én“) — dualismusa jellemzi.

No, hanem ezek úgy szólva csak feltett vádak. A nyíltan kimondottak elseje az, hogy „megfejtésem“ „téves útra tér.“ Ez ellen általánosan védni magamat nem bírom, minthogy világosan és teljesen megírva nincs, sem az, hogy miben áll a — (legyen lúd, ha fejér) — „megfejtésem“, sem az, hogy mennyiben „tér téves útra“. Az sincs megmondva, hogy mi az az út, sem nincs megállapítva, hogy „téves“, mi több: éppen „labyrinthus“. Egyebet hát ezúttal nem felelhetek, hanem csak azt, hogy: *affirmantis est probare*.

De arra több kell, mint a mennyit megkisért bírálóm, midőn vádját részletezve állítólagos két botlásomat specificálja, melyek ha valóban azok volnának is, az útnak legfőlebb rögzőségét bizonyítnák, téves voltát teljességgel nem.

Az első, mint idézetemből kiolvashatni, az, hogy az „én“ és jelenségei viszonyát a *substantia* s *accidensei* viszonyához hasonlítottam. Ezt elfogulatlan szem aligha botlásnak tekintené, én pedig éppen nem ismerem el annak; mert hát két eset lehetvén, t. i., hogy vagy a *monismusból* vagy a *dualismusból* induljunk ki; ha az „én“ és jelenségei viszonyát az elsőbb nézetből magyarázzuk, a *substantia* és *accidensei* is abból fogjuk s azt mondjuk, hogy az *accidensek* a *substantia immanens* változásai. Ha pedig a dualismusnak hódolva a jelenségeket megkülönböztetjük az „én“-tól, szintűgy el kell különítnünk az *accidenseket* is a *substantiától*. Az analogia minden esetben szembe-tűnő s nem „téves“ nézet *hallucinatio*ja.

Ha védelmem nem lenne kielégítő, oka az, hogy a vád nagyon

Aristoteles egyik nézetét kirekesztőleg pártolván a *substantiát* csak is kategoriának, a viszony-csoport egyikének — a más kettő a *causalitas* és a kölcsönhatás (*Wechselwirkung*) levén — nyilvánítja. De az ő „kategoriája“ csupa forma; képpen szólva bizonyos alakú üreg, melybe ha bármi olvasztott anyagot öntenek, ez az üreg alakját magára ölti s ideig-óráig állandósítja. Kant szerint hát a *substantia* nem valóság (reale) de nem is mondja meg, hogy mi, mert „a kategoriákat egyáltalában nem definiálhatni“ (Proleg. S. 137). A „*substantia*“ tehát — többel szaporítható idézeteink szerint — egyik bölcselőnek anyag, a másiknak határozatlan valami (izé = Ding), a harmadiknak erő, a negyediknek isten, az ötödiknek az *absolutum*, a hatodiknak ismeretlen alany stb.

No már a vélemények ilyes labirintusában ha el is tévedtem volna, nem lenne csuda. De biz én azt, mig megbizonyítva nem lesz, nem ismerem el. Hasonlításomnak téves vagy pláne hamis voltát pedig megbizonyítani legalább is bajos lesz; mert, lám, a felhozott vélemények legnagyobb részével nem ellenkezik. Sőt, mivel abba a formális jellemzésbe, hogy a *substantia* maradandó, *accidensei* változók, a philosophusok kivétel nélkül mindnyájan belé egyeznek, én pedig az „én“-ről és jelenségeiről az ont állítom, jogosultnak tartom magamat azt vádolni tévedéssel, a ki hasonlatomat tartja annak.

Bocsánatot kérek a hosszadalmas kitérésért. Mentsen ki az a körülmény, hogy a *substantia* mivolta az alapkérdése minden philosophiai rendszernek és iskolának Thalestől és Buddhától fogva a mai napig.

A második botlás vádját ezek a szavak foglalják *implicite* magukban. „Az én = én tényéből a jelenségek változatosságát nem lehet lehozni“. — „Én mondom azt!“ (szilágysági szokott kifejezése a helybenhagyásnak) és hogy én oly chimaerai vállalatot kísértetem volna meg, az ellen tiltakozom. Hisz a követelt kiinduló pont „én = én“ nem egyéb egy üres egyenletnél, melynek se realis, se transcendes értelme nincs; hogy lehetne hát a semmiből kihozni valamit? Ha pedig az „én“ eszméjét akarja tenni, ismét előbbi védelmemre térek vissza, mely szerint az „én“-t és jelenségeit két külön dolognak állítván egyikből a másikat kihozni nem akarhattam; úgy-hogy engemet a második botlással sem lehet vádolni.

Mindezek szerint én a Dágonomat a bírálóm szekrényével szem-

ben talpra állítottam. Hogy talpon marad-é vagy egy más reggel ismét arczczal borulva találom, az a jövődó titka, mely hogy keblében mit rejt, mivel „*Davus sum, non Oedipus*“, nem fürkészem, hanem elvárom nyugodtan a kimenetelt.

Mert én azzal tartok, hogy: *Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat.* — De azt is hiszem, hogy a ki a tényeket gyűjti és viszonyaikat vizsgálja, közelebről lesi a „természet döntvényeit,“ mint philosophiai csillogó rendszerek bármily elmés alkotói.

II.

Ha már megkezdtém a talpra-állítást, hadd folytathassam egy kicsit tovább is, hallgatóim kegyes engedelmével.

Alkalmat az adott reá, hogy egy nem régiben irott füzetkémre sanyarú bírálatot kaptam. A mi a tárgyát, a Jézus istenségét illeti, az iránt nem elegendem polemiába, mert bírálóm nem nyilvánít hártározott véleményt. Csupán két kifogását nem hagyhatok szó nélkül. „Bibliai idézeteiben nem mindenütt pontos“, azt írja, — „a XXVI. Zsolt. 12. versében egészen más (olv. egy éb) áll, mint az idézetben“. Egyéb biz' a, t. i. a Károli-féle kiadásban; de criticusomnak tudnia, vagy ha nem tudta, meg kellett volna tanulnia, hogy a Zsolttárok számozásában eltérés van és hogy az idézett helyet Károlinál XXVII. Zsolt. 12. versében lelhetni. Ez magyarázza a kijelölt többi eltérést is. Én mindig Káldi szerint idézek, mivel magyarságát jobbnak tartom a Károliénál. Szint' oly elhamarkodott vád, illetőleg kérdés a következő is: „... hát Brassai a Vulgátát eredeti forrásnak nevezi?“

A kérdésre az ad alkalmat, hogy P. Dido állítása szerint Jézus tanítványai, az ő megkeresztelkedésekor „látták megnyilni az eget feje felett s az Isten angyalait felmenni s alászállani az embernek fiára“, mire azt jegyzem meg, hogy az eredeti forrás nem mondja, hogy „látták“, hanem Jézus mondja nekik, hogy „látni fogják“. Az eredeti forrás pedig a görög Új testamentum (Ján. Ev. I. 51. ¹⁾), a hol $\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\sigma\theta\epsilon$ = videbitis = ihr werdet sehen. *Luth.* = meglátjátok ²⁾ *Kár.*

¹⁾ A füzetkebeli 54. hibás.

²⁾ Károli korában meg élénk érzetében és tudatával voltak annak, hogy a magyar jelent (látjátok) az igekötő teszi jövődév.

Most jövünk már ad fortissimum virum: „Brassainak“ — írja bírálóm ironiával — a nyelvészkedés igen erős oldala, méltán megvárhatnók, hogy nyelve, előadása“ — nem tudom már melyik? — „kifogástalan legyen“, — „ . . . mindig találunk előadásában . . . nehézkességet, idegenszerűséget, provincialismust és következetlenséget“. — No lássuk.

Nehézkés pl. . . . „felvett tárgyam . . . a kereszténység bármely felekezet[e]beli embert érdekel és kell érdekelnie“. Megköszönöm bírálómnak, ha megmondja miben áll a „nehézkesség“ általában s az idézett — különben hibás de ezennel kijavított mondatban különösen? — „A könnyedség rovására esik, hogy szereti a személytelen infinitivusokat“. ¹⁾ — Meglehet hogy szeretem, csakhogy az egész füzetkében a gáncsolt szólamnak több példája nincsen, csak az idézett kettő: u. m. „miről akármely görög szótárból meggyőződhetni“ és „ebből az értesülésből azt következtetni.“ Bírálóm szerint hát Petőfi is szerette a „személytelen“ (!) infinitivust, mert ezt írja (Ján. vit.): „Enni nem ettek mást, csak levegő-éget.“ Nemkülönb Arany is szerette, mint Szinnyei idézeteiből (R. M. Ny. 350. §.) látszik. — Tovább azt állítja criticusom, hogy ez: „nincs miért bizonyígtassam“, tájszólás. Csak azt nem mondja meg, hogy melyik szó vagy szókapcsolat bélyegzi provincialismüssá? Hiszen ezt: „nincs mit egyék“, meg ezt: „nincs miért tagadja“ stb. országunk minden zugában széltiben hajtják. Ez is hát füstbe ment szalmatűz-vád. De biz’ a sem alaposabb mintha ez a mondat: „okát átlátni s a bajon segíteni szolgál egy kis megkülönböztetés“, idegenszerű, latinos kifejezés volna. Annyit mondhatok, hogy se nem latinos, se nem németes, se nem angolos, mert ezek egyikében sem construálják infinitivussal a kérdéses szót. Ezekre vonatkozólag tehát „idegensze-

¹⁾ A jelző: „személytelen“ nem csak felesleges, hanem éppen semmit sem mond, mert minden infinitivus személytelen. — „Den Infinitiv drückt die Handlung oder den Zustand des Verbi in der Form abstracter Allgemeinheit ohne Bezeichnung der Person aus“. *Zumpt. Lat. Gramm.* 588. — „Die Infinitivform bezeichnet den materiellen Inhalt des Verbums auf die allgemeinste und unbestimmteste Weise ohne grammatische Beziehung“. (*Heyse. Deutsche Gramm.* I. S. 652.) — *Infinitiv* nennt man eine Form des Verbums, die die Handlung abstrakt ohne Beziehung auf eine Person ausdrückt“. (*Brockhaus, Conv. Lex. Art. Infinitiv*).

rü"-nek nem bélyegezhetni mondatomat. Hanem francziául igen is mondják: „servir à déjeuner, s. à diner, s. à souper, s. à boire, à quelqu'un“; aztán Corneille írja: „Le patrice Aspar le servit à monter au trône“; Fenelon pedig: „Ils [les dieux] ont fait servir Achille à abattre les murs de Troie.“ Csakhogy ezek egyike sem lebegett előttem, mikor a gáncsolt mondatot irtam s a járulék „à“ meg is zavarja az analogiát, úgy hogy elvégre az idegenszerűség vádja el van háritva róla. Szokatlan igenis lehet, de szabálytalan nem. Mert lám „átlátni“ és „segíteni“, hogy Szinnyei műszavával éljek, *czélhatározó* infinitivusok, és ha Arany írhatta: „meg áll tündödni“: „feljővénnek vadat üzni“; „járjunk el a sirhoz, olvasztani róla a havat“; „ment hada szemlélni“; — ha Petőfi írhatta: „a . . . huszárok figyelmezőnek felfogni értelmét király beszédének, és végül Tompa: *megyen új hont keresni*“; meg: „az ősi fészekbe tértek megpihenni“, és senki sem vádolja őket azért magyartalansággal, nem látom át, miért ne mondhattam volna én is: „szolgál átlátni és segíteni“.

Hátra van még egy vádrovat: a „következetlenség.“ Szintoly hű, mint a többiek. Hogy én hol „érv“-t, hol „érv“-et irok, nem következetlenség; mert a kettő nem rekeszti ki egymást. *Érv* (argumentum) a nevező, melynek járulék *ü*-je, hangzó kezdetű ragok és képzők előtt — az *üe*-nek mint kellemetlen hiatusnak elenyésztetése végett — *v*-vé változik. Így van ezekben: szaru, szarvak, szarvas; tetű, tetvek, tetves stb. Ezt bizony könnyen kitalálhatta volna rostálóm, de hát a gáncsolás viszketegsége nagyon vakító indulat! A miatt nem vette észre a kritikus azt is, hogy a mutatónak *z*-vel vagy nélküle írása nálam nem következetlenség szüleménye. Az idézett példákban kétféle szerepet visz a mutató névmás és mindakettő azonegy mondatban is eléfordulhat. Ebben: „és ez természetesen a lenne“, az első mutató a lány, melynek az a természete, hogy 1) hangsúlytalan, 2) hogy közte és a mondomány közt az élő beszédben egy kis pausát (vagy ha tetszik caesurá-t) ejtünk,¹⁾ a mi elég időt hagy a *z* kimondására. A második mutató igehatározó és mivel közvetlenül áll az ige előtt a mondatban, okvetetlenül accentálni kell, a mire azonban a *z*-nek éppen semmi befolyása sincs, hanem csak akkor iktatjuk oda, mikor az ige hangzó kezdetű. Ha pedig az ily

¹⁾ Ezzel némileg a kihagyott copulát jelöljük.

nemű mutató után mássalhangzó következik, a *z* ebbe belé olvad, ezekben: *aznak*, *annak*; *azban*: *abban*; *azkor*, *akkor*. És e tekintetben nincs semmi különbség a névelő és mutatónévmás közt. Hiszen tudva levő dolog, hogy a névelő kis változtatással a mutatóból származott — a hol származott. Hanem igenis némi következetlenség volt tőlem ebben a mondatban: „de *biz'* a nincs úgy“, a hol a mutató kétségtelen alany, kihagyni mellőle a *z* betűt. Ámde sokszor elmondtam, hogy a nyelvészetbe az aesthetikának is van beleszólása, s én arra hallgatva hagytam ki a „*biz'*“ után a második *z*-t. „De *biz'* az nincs úgy“, kellemetlenül hangzanék. A „critikus“-ra, mely ítésem szerint „félig latinizált görög szó“, egy méltányosabb ismertető azt mondta volna, hogy „talán íráshiba“, s meglehet igaza lesz vala, de nem állítom. Csekélység az egész dolog.

A négy vádrotat kimerítvén (egészen latinizált) *criticusom*, azt írja, hogy nem tudja melyik kategóriába sorozza ezt: „a milyen a *felfogása* azoknak az embereknek, a kik elfogadják.“ — No hát én megtanítom neki, hová sorozza: a csonka, tehát hamisít ott idézetek kategóriájába! Egészítsük ki: „(a bizonyítmányoknak) szint-oly különbözőknek kell lenni, a milyen a *felfogása* azoknak az embereknek, a kik elfogadják.“ Tessék az antecedens: „szintoly“ nyomán kiegészíteni a relativum „a milyen“-t ezzel: „különböző“ s nincs oly magyar logikus, a ki hibát leljen a constructióban. Vagy talán a kiemelt: „*felfogás*“ lenne hibás szó? — Erre feleljen valamennyi magyar és magyaros szótár!

BRASSAI.